ЛЕВ ЯСІНЧУК

ПОМІЖ МОРЯМИ

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА
ЛЕВ ЯСІНЧУК

ПОМІЖ МОРЯМИ

ПОДОРОЖНІ ЗАВВАГИ

19 ЛЬВІВ 33
НАКЛАДОМ АВТОРА.

«Графічний Промисл», Львів, Ринок 9. Тел. 76-14.

914.92 Storage
Ia7p

В КРАІНІ ВОДИ

Голяндія та її минуле.

Положення й назва. — Вода як регулятор життя. — Походження й мова. — Історичні переходи. — Зріст Голяндії. — Соборність земель. — Нетерпимість початком розвалу. — Політичний лад.

В північно-західному закутку Европи над північним морем і його заливом званим Зуідер простягається королівство Нідерляндів. В долинах долішного Рену й Мози (Maas) тягнулися лісові простори — Holt-Land (Holzland), а з цього пішла назва Голяндія. Цю назву надають сьогодні цілим Нідерляндам, але нарід цієї назви не любить.

Нема другого краю в Европі, якого господарське, ба до деякої міри навіть політичне життя було би до того ступня залежне від руйнуючої і будуючої сили води, де нарід і до сьогодні бореться з цим елєментом, вириваючи з нього те, що йому потрібне, де щоденне заняття народу управильнює — вода.

Як історія так і природа цього краю може мати для нас повчаюче значіння. Вистане пригадати, що 8-міліоновий голяндський нарід володіє кольоніями з 50 міліонами населення, з простором 60 разів більшим від материка*).

*) Простір Голяндії 33.000 км², простір її кольоній кругло 2 міліони км².

Кілька заміток про минуле Нідерляндів може послужити показчиком на те, до яких вислідів може дійти нарід, якщо він при своїй запопадливости не втратить сильного духа. З другого боку—минуле Нідерляндів учить наглядно, які просто протилежні наслідки викликає нетерпимість, з яких то не було би мотивів, і чим кінчаться диктаторські забаганки одного народу супроти другого та насилля з боку одного народу у справах національної совісти другого народу.

По мандрівці народів осіли тут Катти, які змішалися з римськими завойовниками Галії, що сягала до нинішної Бельгії. Сліди римських кольоній находяться й сьогодні в полуднішній частині краю, а численні нахідки з того часу можна оглядати в голяндському музею в Лейден. У північній частині краю осіли були Фризи, на полуднішному заході Батавці, на полудні Франки, а на сході Сакси. Сьогодні з тієї мішанини вже один нарід, але ріжниці походження слідні в діялєктах мови, в якій переважує франконський говір.

За Карла Великого входили Нідерлянди в склад великого франконського цісарства, а коли ця держава розпалася, тоді перейшли Нідерлянди під володіння графів з Голяндії (буде мова), які займали й сьогоднішну Бельгію, а навіть дещо теперішньої Франції. В XV. столітті перейшли Нідерлянди до бургундських королів (1428 договір у Дельфт—Филип Добрий). У тому часі Голяндія значно двигнулася. Її торговля конкурувала у-

спішно з німецькою Ганзою. Коли в тому часі придумали спосіб консервування оселедців, від тоді стала ловля тих риб найважнішою ділянкою заняття північних провінцій.

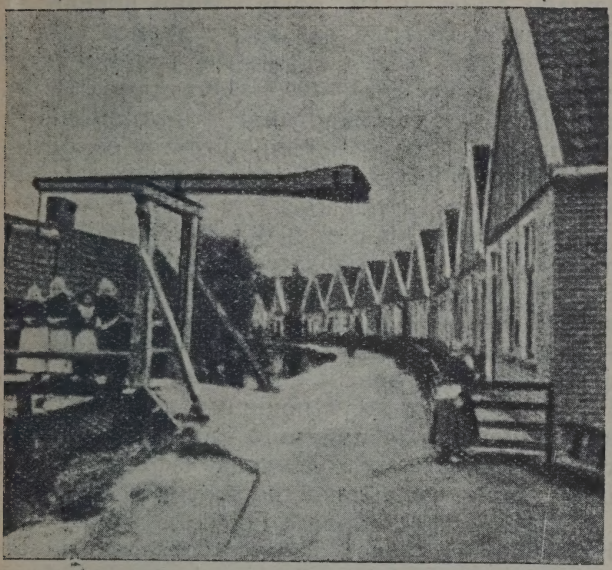

Вулиця в селі Волєндам.

Голяндський намісник, Филип Гарний, добув еспанську й португійську корону, яку по його смерти убрав його син Карло V. з роду Габсбургів, коли дійшов до повних літ. Еспанська корона далася Голяндцям добре взнаки. Саме за Карла V. почала ширитися тут кальвінська віра, яку еспанське військо го-

ловно під проводом присланого королівського повновласника Альби винищувало вогнем і мечем. Настали криваві міжусобиці внутрі провінцій і проти еспанського панування, які трівали близько 150 років. Вони довели до того, що в Нідерляндах зарисувалися гостро такі ріжниці між південними провінціями і північними, які спричинили остаточно повний розрив: південні Нідерлянди — католицькі — остали при Еспанії, а північні стали самостійною республикою (1609 заключили завішення оружя на 12 років).

Західних надморських провінцій, Зеляндії й Голяндії, не засягнула війна проти Еспанії. Вони використали цей час на торговельні звязки з тими кольоніями, які сьогоднішна Голяндія займає. В 1607 р. голяндська фльота побила зовсім еспанську фльоту під Гібральтарем, а коли покінчилося згадуване завішення оружя прийшло до нових морських боїв, в яких голяндська фльота знищила велич еспанської держави.

В той час забрали Голяндці Ріг Доброї Надії, береги Гвінеї, осіли на островах індійського архіпелягу й у Східних Індіях, здобули навіть Бразилію й Гуяну, навязали торговельні звязки з Китаєм і Японією, поплили на Тихий океан до Нової Гвінеї, відкрили Австралію й Тасманію, обплили південний наріжник південної Америки й назвали його іменем голяндського місточка — Горн*), дісталися на-

*) У цьому місті, що славиться тепер замітною торговлею сира, родився Willem Schonten, провідник виправи.

віть до Ледового океану, щоби собі втерти шлях до Японії.

Для Голяндії настали часи матеріяльного й духового розквіту. Крім цього, що Го-

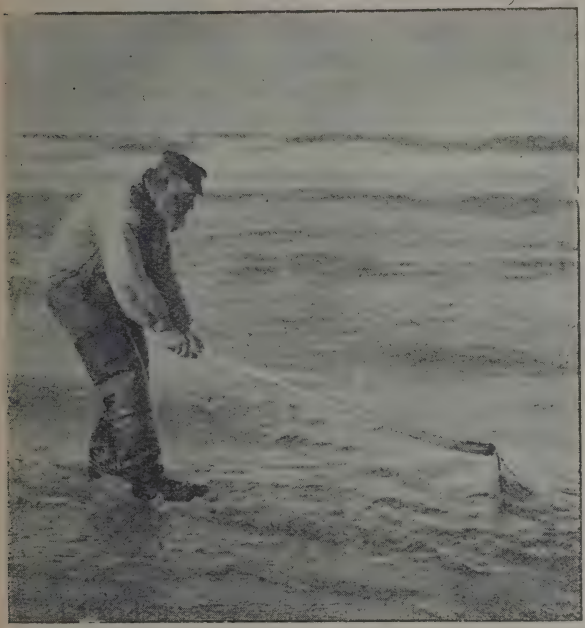

Голяндський рибак при відпливі моря.

ляндці стрічалися з ріжними народами й багато від них користали, вони визнаючи релігійну толєранцію приймали вчених з полудннішних Нідерляндів, Франції й Еспанії, які

мусіли втікати з тих країв у наслідок переслідувань.

Університет оснований (в 1574 р.) у Лейден Вільгельмом Оранським, великим голяндським героєм, що воював проти еспанського поневолення*), добув швидко світову славу. Продовж дальших 74 років повстало загалом 6 університетів у Нідерляндах. Перша четвертина XVII. в. вславилася великим числом учених голяндських поетів і малярів. В Амстердамі прийшов на світ Барух Спіноца (1632—77) як син жидівської родини з Португалії**).

В половині XVII. ст. почала Англія конкурувати з Голяндією в заморській торговлі. Прийшло до воєн, часто накинених, які тягнулися з кількарічними перервами аж до конгресу в Льондоні 1814 р. В часі тих війн Голяндію заливали війська французькі, то еспанські, то австрійські. За той час упав голяндський добробут, але не впав дух народу, який не міг знести чужого володіння. На підставі рішення конгресу в Льондоні получилися знов північні Нідерлянди з південними, а Вільгельм I. Оранський коронувався навіть на короля Злучених Нідерляндів і князя Люксенбургу.

---

*) За ціну на його голову, наложену еспанським королем, Филипом II., його забили у Делфт (1584)

**) Викинений з жидівської громади за релігійні погляди, Б. Спіноца не прилучився до ніякої церкви. Написав кілька фільософічних творів, які дали засновок навіть окремій фільософічній системі (спіноцизм).

Вчасно показалося, що рівноправність північних провінцій з південними була тільки на папері. На сім міністрів — було 6 Голяндців. Всі важніші урядові й військові місця займали виключно Голяндці. Держава – що правда —дбала про піднесення промислу й на півдні, будувала канали, осушувала землю для управи, дбала про розвій науки закладаючи академії штук та научні інститути, всеж таки диктаторське правління Вільгельма І. викликало в католицькому півдні щораз більше невдоволення. А вже найбільше невдоволення викликало заведення в урядуванні голяндської мови та продовжування строгої пресової цензури, яку ввели були в часах протинаполєонських воєн. В 1828 р. получилися всі бельгійські партії для оборони своїх вольностей. Меморіял у тій справі предложений королеві з домаганням змінити систему — остав без відповіди. Тимчасом у липні 1830 р вибухли в Брісель розрухи місцевого характеру, які перенеслися на інші міста Уміркована бельгійська партія старалася наклонити короля до уступок. Але саме тоді, коли в Газі тревали дотичні наради, збунтовані Бельгійці здобули Брісель, а голяндське військо мусіло відступити. Це було покликом до вибуху національної бельгійської революції. Провізоричний уряд проголосив независимість Бельгії та скликав Нац'ональні Збори. Тоді Вільгельм І. зажадав оборони від тих держав, які в льондонському конгресі 1814. загарантували самостійність Голяндії. Але тимчасом і бельгійські Національні Збо-

ри проголосили також независимість Бельгії. Независимість Бельгії визнав також новий льондонський конгрес, який признав і Люксенбург для Голяндії. Вільгельм „сіпався" доволі довго, але вкінці мусів у договорі 1839 р. погодитися на независимість Бельгії Коли Франція хотіла відкупити від Голяндії Люксенбург, тоді великі держави проголосили його независимість (1867).

Держава складається тепер з 11 провінцій, якими управляє уряд зложений з 9 міністрів згідно з конституцією з 1814 р. справленою в 1917. році.

В дорозі до Голяндії.

Англійська провінція Ісікс.—Свобідний вїзд до Голяндії.

Теплий літний день. Ясний, як рідко в Льондоні.

Поїзд званий Express Continental мчиться поміж, або понад купи цегли й каміння, з яких складаються льондонські будинки. Ці будинки стають чимраз нижчі, менші й брудніші. Минаємо яринні городи, цвітники, а декуди й виноградники в провінції Ісікс (Essex). Нарешті вже тільки поля й англійські села. Із заходом сонця доволі густа мряка закриває овид, паде на вижату пшеницю, на незрілий ячмінь та овес. Вечером приїздимо до порту Гервич на східному березі Вел. Британії.

Мій американський товариш, урядник банку в Синсинаті, все ще побоюється, як

він поїде до Голяндії, коли не має на паші порті голяндської візи. Він не дається заспокоїти моїм запевненням, що крім більшовиків можна приїхати до Голяндії без візи кожному, хто лише захоче. Та нема часу довго

Міст над каналом Маркен у Дельфт.

отягатися. Виповнюємо подані картки, хто ми є, а в заміну за них подає нам урядник без ніякої провірки карту управнюючу до виходу на сушу в Голяндії. Здаємося на долю невеличкого корабля Prague (4.220 тон) що стоїть під парою і готов повезти 792 пасажирів. Північне море не зовсім то приманчиве. Але — „що буде громаді те й бабі". Прикро роз-

лучатися із землею. Заглядаємо ще довго за нею, хоч уже давно нічого не бачимо. Щойно дощ зігнав нас з палуби й ми пішли спати. В ночі корабель так розгойдався, а при цьому й мене, що я вже недалекий був від морської недуги. Щастя, що ця гойданка заскочила мене в ліжку. Ну — й одна потіха, що на рано ми знов на суші.

І дійсно: о год. 6 рано ми вже переходили голяндську контрольну салю у порті й воєнній кріпости — Гук вон Голянд (Hoek van Holland).

Земля й нарід.

Низ і морський приплив. — Боротьба з водою.—Комунікація. — „Колесо" як перевізний засіб. — Парохід попід стріхою. — Нова земля.— Дивне світло. — Схожість з Поліссям. — Голяндець. — Мирна політика. — Голяндські продукти. — Чи Голяндія рільничий край. — Школи.

Дивний це край ця Голяндія й однаково інтересний як для кожного Европейця, так і для Американця. Відважуся замітити, що нема другого краю на земській кулі з такими характеристичними чертами.

Морський беріг — це від одного до двох метрів зависока гребля, яку насунули морські припливи. На цих греблях побудовані навіть цілі місцевости, як н. пр. голяндська рівієра Скевенінген (Scheveningen) недалеко Гаги. Колиб не ці греблі—цілий захід Голяндії був би залитий водою. Це ще нища полоса, як найнища долина Німеччини.

Морська вода підноситься тут у часі припливу на 1 і пів метра. А колиб так до

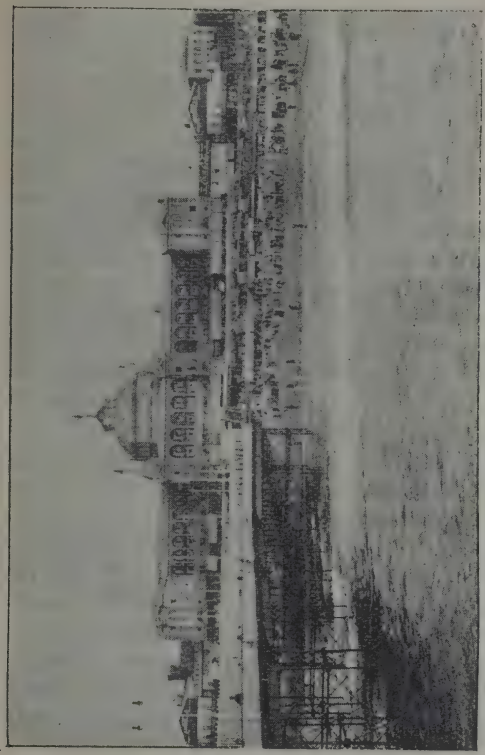

Пляжа й купелевий готель у Скевенінген.

того ще трохи бурі, тоді сталось би велике нещастя. Недалеко від міста Дордрехт, над одною з відніг Мози, ще й сьогодні можна

зауважити при низькому відпливі рештки з тих 72 сіл, які 18. листопада 1421. (як говорять Голяндці — „в нещасну ніч Єлисавети") поглотнуло море. Вправді продовж соток літ уже Голяндці відібрали воді трохи землі, але 34 села все ще спочиває в болотному гробі.

Великанські ріки Моза й Рейн у свому долішньому бігу залили би низький край у напрямі моря. Треба було щось зробити. І Голяндці якраз роблять те „щось" від віків: копають сітку правильних глибоких каналів з рівненькими обмурованими берегами й розправляють надмір води. Позем води в цих каналах мало що нищий від берегів, або й рівний з ними. Серед зеленого шувару, відки доходять голоси ріжнородного водяного птацтва, куриться з високих немов фабричних комінів. Це парові помпи, які відпроваджують воду, куди треба. Декуди стоять великанські вітряки, вищі й більші від вітряків на Україні, які також управильнюють стан води. Замісць меж поміж поодинокими господарствами покопані на метер широкі рози оброслі вільхою та верболозом. І це все не завжди помагає. Тому місцями простираються вицементувані збірники води, в які вона вливається в часі морського припливу. Видерта воді земна полоса підвищена тим намулом, який несуть із собою ріки аж з далеких Альп, Арденів та всяких надренських гір. Перед очима подорожного пересуваються небачені картини.

До чого може довести вперта людська енергія — вказує неабиякий подвиг Голянд-

ців. Дня 28. травня 1932. р. вони покінчили сипати греблю, якою відгородили залив Цуідер від моря й зробили з того заливу озеро. Тепер ще осушать те озеро й дістануть 500 тисяч моргів „нової“ землі.

Від богацтва води й непекучого сонця — рівна свіжа зелень. В сяйві немов примерклого сонця вилискується зпоміж неї вода в рівних каналах, ровах і збірниках, як чарівна срібна дорога, стежка чи озеро. На просторих квадратних зелених площах стадя червоної худоби, декуди свиней чи овець. У ранних годинах сидять пастухи коло коров. доять їх. Здовж каналів тягнуться прегарні бетонові й асфальтовані дороги з численними автами й тільки дуже рідко де можна стрінути віз. Численні високі, або зводжені мости лучать береги каналів. Попри цю дорогу біжить двоторовий шлях для парової залізниці, а поруч неї для електричної, яка тут лучить усі більші міста (як Амстердам, Гаг, Дельфт, Лейден, Акмар, Ротердам, Утрехт і ін.) Краєм дороги підвищений бетоновий хідник для наколесників, яких завсігди й на кожному місці ціла хмара. Їзді колесом сприяє ідеальна рівнина. На колесі їдуть старі й молоді, мущини й жінки — самі і з дітьми. На колесі їде урядник з текою, селянин з яриною чи набілом, ремісник з дошками, жандарм з крісом, ба навіть священики, навіть монахині. І жебрак їде колесом, на якому в кошику на переді везе каліку. І дівчина на колесі поруч з хлопцем, тримаються обоє за руки, чи обнялися за шию.

Лани туліпанів.

У доволі великих віддалях стоять обсаджені деревами селянські господарства з гарними з правила мурованими мешкальними домами критими червоним черепом, або гладкою соломою чи навіть шуваром. Деякі виглядають зовсім як міста — з рівними брукованими або цементовими вулицями. Зпоміж селянських будинків вистають кінчасті церковні вежі без хрестів. Густо одно біля другого місто веселе, добре забудоване, з фабриками Декуди лани ярини то ріжнокольорових цвітів, головно цибулькових, які становлять джерело міліонових прибутків. Залізною дорогою гонить з великою скорістю експресовий поїзд. Неоподалік від нього електричний, на шляху повно авт, бічний хідник вкривають наколесники, а каналом попід селянські стріхи пливе пароход з веселими подорожними, або тягаровими барками. Рішучо ніде не побачити такого образу. А понад усім ніби пригашене соняшне світло.

Численні архитвори голяндської школи розкинені по світових музеях нераз дивували мене своїм освітленням. Мені здавалося, що артист ще не вмів гаразд представити світляного кольориту. Тимчасом, це кольорит голяндського краю такий своєрідний, як північне полярне світло своєрідне для північних країв.

І наше Полісся могло би також позбутися надміру води. Але на це треба би, щоби хтось тим зайнявся. На разі сипляться шумні й голосні проєкти. А Поліщуки як сиділи серед болота, так і дальше сидять.

Голяндці нарід рослий, добре удержаний, доволі повільний як мущини, так і жінки. Старші селяне скидаються то на наших селян, то на Липованів. Декуди особливо на острівцях, задержалися ще мальовничі народні вбори. Дуже пестро вони виглядають. Цікавим зразком голяндської ноші може бути островець Маркен (заледви 3 км. довгий, а 1 км. широкий і лише 1 метер вистає понад воду), де ціле населення, коло півтора тисячі душ, занимається риболовством. В рухах Голяндців щось немов повага, немов замала тілесна оборотність, немов мале лінивство. Видно по них, що добре відживляються і спокійно живуть. Не дивниця: Голяндія від давна пильнує лише свого богацтва й незамітне, щоби вона вела „оживлену" заграничну політику, яка узмістовлювалася би в тому, щоби інтригувати, когось дражнити, чи комусь ногу підставляти. Ця держава навіть свої твердині будує тільки на те, щоби оборонити своєї невтральности. Завдяки цій політиці держави, завдяки запопадливости народу і — що правда — завдяки розмірно великанським кольоніям, Голяндія може видержати густоту 234 мешканців на квадратному кільометрі.

Завдяки цьому — Голяндія не знає екстремів: місто чи село, селянин, робітник чи міський урядник, мають однакову життєву стопу й однакові, культурні вимоги. А ця життєва стопа така висока, що можна щиро побажати нашому народові — мати за 50 років бодай такі мешкання, як мають корови

голяндського селянина. Голяндський край є різьким запереченням міркувань у роді тих, будьтоби для будучого добробуту людскости треба наперед знищити дотеперішний суспільний лад.

Східна частина голяндського краю дещо вища, бо спирається на обніжах надренських гір, що сягають найвище коло 200 м. висоти понад морське плесо Це провінції Утрехт, Оверйсель, Гіндерланд і півн. Брабант, на яких — попри пасовиська — декуди зелені ліс, росте гарне збіже й овочеві дерева. Відти йдуть на торг овочі, збіжжа, яйця. Північний Брабант доставляє богато доброго масла, так як Норд Голанд славного голєндерського сира. Цікаво виглядають великанські торги на сир з цілої Голяндії в ідеально чистому містечку Алкмар (28 000 населення), положеному над північноголяндським каналом. Попри скотарство, головно попри виріб молочних продуктів, вславилися деякі околиці Голяндії годівлею цвітів. Це не грядки, але цілі лани туліпанів, гіяцентів, нарцизів, ірісів, крокішу, глядіолів та анемонів. Сама провінція Нордголанд управляє 2.000 га землі під ті цвіти, а полуднішна її часть 3.000 га. В 1925 р. вивезли відти цвітів за 45 міліонів голяндських гульденів. Торговлею тих цвітів прославилося головно місто Гарлєм (114.000 мешканців), яке також має численні музеї, велику міську бібліотеку й ріжні старовинні памятники, а крім торговлі ще й фабрики вовняних і шовкових виробів. Прегарна голяндська порцеляна (місто Делфт) має попит і роз-

ходиться по цілому світі. Нею любуються не тільки у власній батьківщині; вона заповнює теж люксусові магазини аж в Америці.

Здавалось би, і в нас дійсно є такий погляд, що Голяндія — це виключно рільнича держава. Тимчасом тільки 1/4 людности займається рільництвом і годівлею худоби; 40 проц. заняті в промислі, а 18 проц. в торговлі й перевозі (транспорті). На міліони осіб занятих у промислі робить 100 тисяч в металюництві, 190 тисяч в будівництві і 175 тисяч у приладженні поживи та люксусу. Великий відсоток населення займається риболовством. Решта припадає на інші виробництва (будова кораблів, линварство, скіряні вироби, сукно, цукор, какао). Поверх половини (59 проц.) всіх фабрик зосереджені на провінції Цуід, Нордголанд і Брабант.

В часі розквіту Голяндії (XVII. ст.) бувала при кермі в голяндській державі звичайно не родова, але міщанська аристократія. Ця обставина причинялася у великій мірі до того, що культурні впливи досягали й розмірно широкі верстви голяндського народу. Не менше сприяла поширенню культурних впливів і ця обставина, що широкі верстви голяндського народу стикалися безпосередно з чужими краями, з ріжними народами, їхніми звичаями й освітою.

Безперечно, що велику й замітну ролю у твореннї світогляду Голяндця й у двигненні його культури має голяндська школа. Держава є тільки дуже загальним регулятором шкільництва видає рямові закони й наглядає при по-

Гурток дітей на остров Маркен.

мочі своїх краєвих інспекторів методично-виховну сторінку шкіл і деякі з них удержує, а всім — оплачує вчительство і то оплачує добре. Зрештою школа є власністю народу. Громада не тільки доставляє шкільний будинок, але навіть затверджує програму навчання. Не диво, що Голяндець щиро цікавиться школою.

Навчання в школі обовязкове й треває від 6—13, згл. 7—14. року життя. Школи 7-річні. По скінченні народньої школи молодь може поступити до фахової, або середньої школи, яка треває від 5—6 літ. Для селянських дітей є ще вища 3-річна школа зі ступнем також народньої школи.

В деяких школах учать і науки релігії на домагання батьків даного віроісповідання В приватних школах полишається науку релігії волі самої школи.

Вчительський збір затверджує держава, з правила без виїмку, якщо догичний учитель має потрібні кваліфікації. Держава визначує теж висоту шкільних оплат, які мають складати батьки.

Амстердам.

Схожість з Венецією. — Будова на „палях". — Богацтво й нужда. — Мистецтво.

Головне місто Голяндії — це Амстердам при устю ріки Амстель до заливу Цуідер над великим північним каналом. Тому 700 літ був Амстердам селом. Сьогодні це велике торговельне місто числить 800 тисяч населення; воно має 185 тисяч роверів. Будова міста ін-

тересна й дивна: всі вулиці йдуть вигнуті в підкову отворену до каналу, чим дальше від нього, тим більше вигнуті. Буквально кожна вулиця має такої самої ширини канал з високим станом води, здовж якого тягнуться завжди ряди дерев по обох берегах. По обох берегах бруковані чи асфальтовані вулиці, а краєм попід будинки гладкі хідники. Але канали тягнуться не тільки вигнутими вулицями; вони йдуть і здовж тих вулиць, які протинають ці луки променисто. Тому ціле місто скидається на Венецію, а головно ті вулиці чи площі, де будівлі не підіймаються безпосередно з води, хоча є тут й такі, які вистрибують просто з води. Вода часами навіть дещо воняє. В деяких місцях навіть звиклий до цього кондуктор від трамваю затикає ніс. Рух на вулицях замітний, головно рух наколесників, особливо ранною порою і коло 5 год. зполудня, коли кінчається праця. За те на хідниках доволі свобідно. Трамваї мають по два вози з мягкими сидженнями, їдуть дуже скоро й тихо

Тому, що місто положене майже в цілости на торфовищі, то при будові вулиць чи домів треба вперед набити палів раз коло разу. Ці палі то властиво грубі бальки довгі на 10—18 метрів. Щоби собі уявити, якої скількости дерева треба на це, вистане навести приклад, що під будову державного музею зужито 8 тисяч, а під будову королівської палати 13 тисяч таких „палів", цебто зужито великанський дорослий ліс. Нема що й згадувати, що в місті цвите ріжнородний

промисл, з якого замітна спеціяльність: шліфарня діяментів і жемчугів. Розуміється, що як головне місто й осідок цілої внутрішньо, торговлі, має великанські будівлі. Найвеличавіші з них це королівська палата, ріжні музеїї

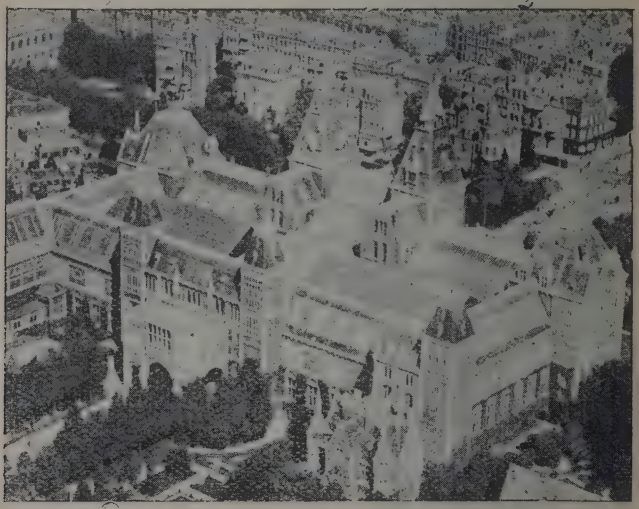

Державний музей в Амстердамі.

університети, опера, концертовий дім, біржа, почта, стадіон (на 40.000 місць), а попри них виринають з романтичних переулків гарні віллі голяндських патриціїв і богачів. Декуди стоять ще маленькі старі дімки немов на показ давного стилю. Головно багато їх в т. зв. жидівському кварталі, де живуть нащадки

португальських Жидів-еміґрантів, що в неділю дополудня торгують найріжнішим старим крамом, як колись у Київі на Подолі. Тут стоїть ще стара їх синагога, тут родився Барух Спіноца.

На окрему замітку заслуговує просто великанський збір архитворів „образотворчого" мистецтва найріжніших шкіл, зібраний у державному музеї.

Гаґа.

Голяндський парлямент. — Нема оплесків — Тюрма. — Початки розємного суду. — „Палата мира". — Королівська палата.

Властивою столицею Голяндії це Гаґа — по нашому (по їхньому Den Haag), яка навіть виглядом нагадує дійсно столицю. Місто наскрізь модерне, з широкими вулицями, з яких також багато тягнеться понад каналами затіненими деревами. Тут у будинку давної резиденції обі „камери" голяндського парляменту, що держить у руках уставодавчу владу. Т. зв. „перша камера" має 50 членів. До неї вибірають ради провінцій на 9 літ. „Друга камера" має 100 послів вибираних що 4 роки пропорціональним, безпосереднім голосуванням.

Ясна, біла саля II. камери прикрашена образами, ціла вистелена червоними диванами. Лавки для послів покриті зеленим плюшем. Горою галєрії для публики й журналістів. По боках льожі для дипльоматів, на переді для королевої. По середині на долі під-

вищення для предсідника, трохи нище по його обох боках сидять секретарі, перед ними стенографи. По правій руці посли урядової партії, по лівій опозиції, між ними двох комуністів. Поміж лавками урядової партії та опозиції столи для міністрів.

Входжу кілька хвилин перед 11-ою рано. При вході й на коридорі кілька військових стійок. В почекальні старшина. Йду без ніякої зупинки прямо наперед себе і заходжу на галєрію для публики, ба — сам стаю публикою. Точно в 11. год. предсідник ударяє три рази довбенькою по столі та при доволі пустій салі оповіщує відкриття засідання. Уділює голосу послові з лівиці. На початку його промови шум. Журналісти покепковують собі, перекликаються. Але незабаром перемі-на: видно, що посол цікаво говорить, хоч зовсім не горячкується. Своєю промовою примушує всіх слухати, навіть предсідника Скінчив і на салі тихісінько, ніяких виявів признання. Говорить посол „правиці", скінчив і нема ніяких оплесків. Кінчить промову інший — те саме. „Тут — кажуть — нема звичаю тішитися... по діточому. Ми за поважні на те".

Проти парляменту стара тюрма. Найстарша в Голяндії. Тепер тут тюремний музей з усіми знарядами давніх „помічних засобів". Деякі добре відомі в нас з ріжних описів. Тоді ще не знали елєктрики. Сьогодні Голяндці каються за давні гріхи в той спосіб, що самі себе та свої „винаходи" ставлять на позорище. Варто би й іншим державам

задивитися на це й собі покінчити з середновічними „спробами невинности".

В теперішних часах богато міліонів гроша видають податники всіх т. зв. культурних держав для своїх представників, які мають

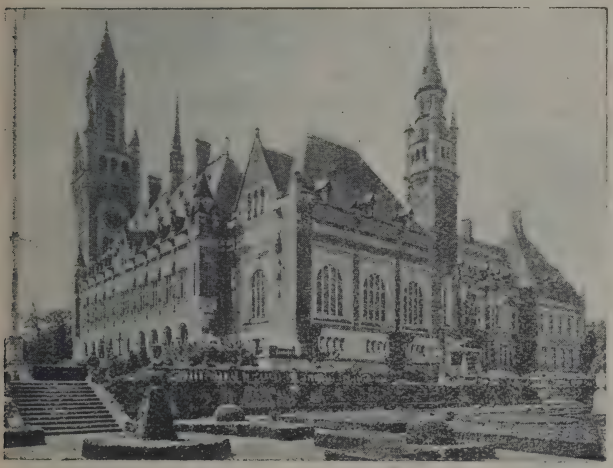

Внішний вид палати мира в Газі.

радити над тим, якби то усунути оружну війну як засіб до поладнання міждержавних спорів. Як усе інше, так і цей новітний „гуманний" проєкт не зовсім оригінальний. Коли довоєнна Росія приготовлялася до розправи з Японією, подумала собі, що краще мати противника слабого, обезброєного. Ну, і 1898 року скликав цар Никола II. конференцію, в якій брали участь всі т. зв. „культурні"

народи (нас ані Поляків там не було). Представники тих народів, а радше держав, мали постановити, якби то облекшити військові тягарі, що давили ріжні „народи", а тим самим зробити неможливою війну. Як місце такого зїзду вибрали саме Гагу, де тодішна королева Вільгельміна дала до розпорядимости одну палату на засідання. І як звичайно — на розброїння не погодилися, але за те постановили оснувати „постійний розємний суд" у Газі. Найшлися такі, що й повірили в доцільність і — може — й екзекутиву такого „розємного суду", бо от звісний Американець Карнегі, міліонер і добродій, дав до розпорядимости своїх 3,760.000 голєндерських гульденів на будову окремої палати для того суду. Відповідно до бажання фундатора, палатою завідує комітет з 5 ох членів, з яких 4 визначає голяндська королева, а 1 назначує суд.

Нідерляндія купила на ту ціль площу за 700.000 гульденів (6 5 ha!) і від 1907—1914 вибудували палату по плянам інж. Л. М. Кордоніера. Як на глум — палата стала вповні готовою до вжитку в 1914. р. саме тоді, коли вже підкладали вогонь під світову пожежу, замісць порадитися в холодній гаґській палаті мира, положеній серед величавого городу.

Покінчилась перша дія крівавої війни, й палата стоїть навіть не засоромлена; ще й яка.

Ріжні держави поскладалися на богаті дари для її вжитку й прикраси. Деякі держави, які прикрашували палату своїми дарунками — змаліли, збідніли й сьогодні не були би в стані дати ніякого дару; деяких

суверенів, яких дари ще пишаються в палаті, змела світова заверюха — чи то загнала в сиру землю, чи то заставила їх тинятися побіч палати. Інших, які тепер там розсідаються — тоді ще зовсім не було. Видно, що може бути те, чого не було, а може пропасти те, що було. А є тих дарів! Всюди мозаїка, мармор, золото, шовкові гобеліни, утрехтські бархати, дорогоцінні образи Французів на величину стін, палісандрова саля — дар Бразилії, дорогоцінна ваза з яспісу (цар Никола II.), порцелянові вази з Угорщини й Китаю, мраморні лавки (Греція), вартісний канделябр Австрії, вітражі й скульптура Англії, Італія дала мрамор на сходи й сходову клітку, статуя Ісуса—дар Аргентини й дар Америки — оригінальна „справедливість", яку представляє вродлива жінка без перевязки на очах. І дійсно добре було би, якби справедливість диктувала не сліпа жінка, але видюча, ще й передбачуюча. Одначе мені здається, що аж тоді настане приблизна справедливість, коли її символом стане загалом якесь менше хімерне єство. У великій салі засідань стоїть довжезний стіл, а здовж нього фотелі з гербами тих держав, які засідають у розємчому суді. Польща має третє з ряду крісло, а є ще й порожне крісло без державного гербу. Згадуючи знаменитости палати мира не можна поминути величавої бібліотеки, яка має всі твори світа, що торкаються міжнароднього права.

Така то палата мира. Вона дає одну певність, а саме, що при кожному засіданні

учасники певно почуваються тут зовсім добре й не менше мають насолоди, якби десь на рівєрі.

Зпоміж усіх замітностей Гаги заслугує ще на увагу королівська палата ціла знад-

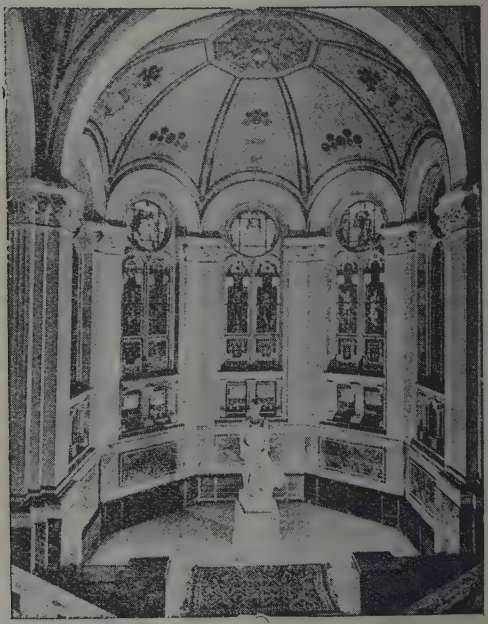

Вхід до палати мира в Газі.

вору біла ясна будова в прямокутник з одним довшим відчиненим боком. Про урядження нема що й говорити. Прегарне, а до того не таке переладоване, як палата англійських

королів у Лондоні, Віндзорі чи Гемптонкурт, або навіть у палаті данських королів у Копенгазі. Вона така зі смаком, як була колись цісарська палата в Шенбруні.

Мабуть не зле бути королем; які то дарунки дарують собі товариші королі! Може не так королі, як їх „піддані". Тільки останній російський цар був надто щедрий і дав особистий дар — прегарний стіл цілий із зеленого маляхіту. Другий вартісний дар, це памятка від західноіндійського султана. Ціла велика саля прибрана різьбами з західноіндійського дуба, які виконувало 60 найкращих різьбарів продовж чотирьох років. Все до найменших подробиць з великим смаком і високо артистичне. Розуміється, що крім цього є тут богато більше інтересного й гарного, особливо творче мистецтво.

Ротердам.

Осередок заморської торговлі. — Кораблі в місті. — Міські цінности. — „Не плакати нам".

Найбільшу закордонну торговлю в Голяндії веде місто Ротердам (600.000 мешканців) Наші старі емігранти знають його. Чимало їх переїхало туди за море. Це по Гамбурзі найбільша морська пристань в Европі. Величезна тама хоронить місто від заливу морської води, яка тут підноситься в часі припливу дуже високо. Якраз цій обставині завдячує Ротердам своє торговельне значіння, бо навіть великі кораблі можуть припливати аж у місто, от так н. пр. якби у Львові

на ринок. Як в Амстердамі зосереджується більше внутрішня торговля, так у Ротердамі

Останній могікан-вітряк серед міста Ротердаму.

головно закордонна (транзітова). В місті й поза ним великанські броварі, горальні, фабрики цигар, маргарини й найбільша торговля худобою. Вулиці тягнуться також здовж каналів. І це якесь несамовите враження, коли з прегарних бульварів серед міста можна оглядати в ріжних місцях цілий ліс щоглів і ріжноколірові та всякої величини пароходи. Щось подібного є в Монтреалі (Канада), але вже не на таку велику міру.

Місто має гарний музей Боймена (фундатор), з величавою збіркою архитворів голяндських майстрів. В ратуші є громадська бібліотека, 150 000 томів. Цікавий „музей народознавства й мореплавби", де зібране все, що торкається морської плавби від найдавніших часів. Тут також представлене життя мешканців голяндських кольоній. Хто цього не бачив на кольоніяльній виставі у Парижі (1931) на живих зразках, може оглянути тут на моделях. Попри гарні величаві будівлі (почта, кілька готелів, ратуш) стоять і малі старі дімки. Поза містом мальовничі богацькі віллі, а коло самої залізничої стації — як у Газі й Амстердамі — звіринний город.

Цікава й незвичайна річ трапилася недавно в тому Ротердамі. Тут оснували жіночий банк, в якому весь уряд з директором включно, — це самі жінки. Портієр у жіночій одежі навіть не хоче впустити до середини мущини; хиба, що він іде зложити дещо на чекове конто для якоїсь жінки.

——o——

От така то менше-більше Голяндія. Нарід стоїть високо культурою. Шкільництво у великій мірі приватне, але 13 високих шкіл майже в цілости державні. Голяндський нарід видав численних своїх мистців, учених, письменників і всього, що складається на культуру. Вніс богато елєментів у поправу людського буття, а своєю видержаністю, роботячістю і замилуванням волі заслугує на те, щоби стати прикладом для інших народів — „нещасливих".

Ще було далеко до заходу сонця. Наш поїзд мчався на захід крізь підвищений терен Голяндії, поміж села, поля, пасовиска, а навіть ліси. Голяндці старі й малі вистоювали цілими громадами зі своїми невідступними роверами на перехрестях гостинців і залізної дороги оглядаючи я за швидким залізним змієм. В останнє кидаю їм зором щире прощання. Будь здоров, гарний краю!

КРАЙ ВІКІНҐІВ

Данія

Ютляндія

Переїзд границі. — Данія тепер і колись.— Ютляндія, її терен. — Рільне господарство Данії. — Села й хутори. — Освіта. — Чи слушний у нас песимізм. — Фйорди. — Худоба.

Була неділя рано. На дворі повно сонця, що заливало двірець і вулиці найбільшого в Европі портового міста Гамбургу й закуреної Альтони, що стоїть напроти, на другому березі Ельби в камінь закованої.

Сиджу в поїзді й оглядаю довжезні гладкі шляхи Шлєзвігу, обсаджені овочевими деревами. Власність господарів відмежована окопами. Декуди вітряки. По стернях пасуться стада куропатв, що злітають наполохані нашим поїздом. Перетинаємо канал Кіль і наближаємося до Флєнсбургу, граничного німецького міста у Шлєзвігу. Це дещо пересунена границя, бо на підставі верзайського мира (1920) одержала Данія по переведенні плєбісциту у Шлєзвігу північну частину цього краю за невтральність у світовій війні. Тут німецька й данська ревізія пашпортів. Данський поліційний урядник у чорному вбранні, в білій шапці із золотим гальоном прибиває на пашпорті печатку й уже все в порядку. На першій прикордонній стації, Пад-

борг — данська митна ревізія, яка обмежується до того, що урядник переходить вагон.

Ми вже в королівстві Данії.

Невелике це королівство—всього 43.017 кв. км. Крім головатого півострова Ютляндії,

Копангага.—Колишній королівський замок (Rosenborg), тепер музей.

ціла держава простягається на 150 островах і острівцях порозкиданих по Північному й Бал-

тійському морі. Більші з них Зеляндія, Амагер, Финен, Льолянд, Фальстер, Барнгольм, Лянгелянд, Меен і т.д. А був час (XI. століття), коли то Данці були заняли Норвегію й Англію, а в XIV. ст. також Швецію й заключили кальмарську унію (1397), якою — нібито — закріпили єдність краю „на віки". Але натомість був і такий час, що шведський король Карло X заняв був цілу Данію враз із Копенгагою (1657). Коли знов Данія вмішалася в англійсько-французьку війну, Англія збомбардувала Копенгагу й забрала данську фльоту (1807).

І от, ми тепер на Ютляндії. Полоса цього краю в багатьох місцях хвиляста, горбковата, а пасма горбків тягнуться в ріжні сторони й майже не лучаться з собою. Найвиша полоса в Ютляндії — це Ейс Бавнегей (Eies Bavnehöj) на 172 м. у провінції Ааргис на сході. Яка рідкість тут піднесення землі, вказує сама назва горбковатого пасма Гімельбєрг (Himmelbjerg — неботична гора) над озером Юль (Juul) в тійже провінції, а вона має всього 162 м. висоти. Околиця тих горбків це загалом чи не найкраща в цілій Данії зі своїми узгірями, з лискучими озерцями, з джерелами кількох річок, а між ними й найбільшої на Ютляндії, Гуден-а (Gudenaa), що впадає на сході до глибоко врізаного фйорду Рандерс у місті тоїж назви.

Їдемо на північ. Всюди поля, пасовиска. Жнив ще нема, хоч уже кінець липня. Гарні збіжжа й городнина. Нема тут скрізь таких ланів „широкополих", але й нема таких ву-

зеньких нивок, до яких ми в нас звикли. Рівнина, як далеко око сягає. Видно невеликі села з домами мурованими критими дахівкою, а бувають і менші, криті соломою. Часто бачиться окремі хутори такі, як колись на Україні. Села навіть дуже подібні до наших, тільки що не такі густі. А всеж таки є ріжниця. Перед мешкальним домом тягнеться цвітник, за хатою яринний город, а дальше поле з ріжнородним збіжжам. Поле перерослe декуди вільхою, березою, ялицями, смереками, або цілими садами. І в цьому саме ріжниця. Данський селянин не має багато землі до обробітку, але ця земля здебільша разом. На одно господарство припадає пересічно коло 16 ha. Але більше як половина господарств стоять щодо скількости обробітного поля нище ніж 15 ha. Ці господарства навіть займають меншу частину обробітної землі, ніж великі господарства (понад 15 ha). Що правда, то майже з кожним роком прибуває управної землі, а меншає неужитків — мочар, глини й пісків, в які Данія була дуже богата. Сьогодні внаслідок вкладу великанської праці й капіталу, більше данської землі надається під управу, як відсотково беручи, в інших европейських державах. На посовиска припадає тільки незначний відсоток, а ліса теж не багато.

Чи то по хуторах чи по селах — збоку від мешкального будинку стоять усюди великі проїзні стодоли, коло них стайні. Між будинками, десь у сутінку бетонові гноярки розділені на три части, з „криницями“ на

гноївку до поливання гною й поля. Інша „бетонова студня“ служить для квашення бурячанки й бурякових витолочин, що відпадають у цукроварнях (у нас називають це „шницлі“, або витолочини). Села заможні,

Королівська палата (Christianborg) у Копенгазі.

статочні, слідний на них добробут, який набули — можна сказати — виключно освітою й кооперацією.

Освіта в Данії стоїть високо. Від 1814 р. обовязкова наука в передшкіллі (до 7-го року життя) й у народній школі (до 14-го року). По покінченні народньої школи, йдуть діти до середньої школи, яка триває 4 роки, а відтак до т. зв. молодечої школи на 3 роки. По середній школі може учень вступити до т. зв. реальної школи (практичного напрямку). В околицях рідко заселених (іменно в Ютляндії) є мандрівні вчителі (Omgangslaerer).

Для вищої освіти є „високі" школи (82), латинські (42), реальні (12), вчительські семинарії (21) і значна кількість технічних. Поза цим — є політехніка, університет, академія — ветеринарії, рільництва й мистецтва.

Середні й високі школи здебільша приватні. Їх підпомагає держава, додаючи річно 5—6 міліонів данських корон.

При такій визначній кількості ріжнородного шкільництва на таке мале число населення (3,300.000 душ), при численних родах спеціяльних шкіл (ґрундвіківських), людових університетів — мусять бути великі й культурні вимоги народу. Тому не диво, що в Данії є н. пр. 342 000 телефонів, отже відсотково найбільше в Европі (9.6 проц.), коли н. пр. більша Польща має їх 200.000.

Сільських громад нема в цілій Данії й навіть стільки, як українських громад хочби в Галичині. Їх число не досягає 13 соток, а число парохій несповна 800.

Коли про це слухаю від данського політичного урядника, що сидить зі мною

у вагоні, мене сверлує думка: а чомуж до лиха в нас стільки песимістів, стільки недовірків у нашу здатність, спроможність і вигляди! Таки треба, щоб це покоління звихнене війною швидше проминулося... Цей зломаний дух приносить гірші наслідки від війни, від каліцтва..

В далечі на сході синіє ліс. За ним уже певно море. Ютляндські фйорди втискаються аж недалеко залізничого шляху. Так було вже в Падборг, так і в Родекво. Від цього міста почавши віддалюється море на яких 5 кільометрів. На полях багато худоби, але не стільки, що в Голяндії. Дивуюся, як ця червона „данська" раса йде статочно наперед одним рядом і власними зубами рівно скошує пасовиско Не вганяє так по полі, як у нас. По обох боках залізного шляху проходжується бузько з таким маєстатом, немовби чогось сторожив.

Вагони данських поїздів невеликі й невисокі. Хоч наш поїзд не задержується, нема в ньому реставраційного воза.

Подорожних теж не багато. По щож? Залізниця їде в невеликій віддалі від морського берега, то вже краще переїхати кораблем. Цеж літо.

На станції Фрідеріція (на Ютляндії) треба покидати залізницю й пересідати на корабель, що перевезе відти через Малий Белт на остров Финен до міста Стріб. Поспішно переладовуються подорожні на корабель, що тісно притулився до надбережного помосту На пароході повно веселих Данців. Нарід

добре годований; мущини й жінки не мають „лінії". про яку так дбає в нас, а головно в Америці, особливо жіноцтво. Данці здебільша ясноволосі. Всі доволі високі. На моє здивування тільки військові малі ростом, немов добирані. Зовсім протилежно, як н. пр. у Вел. Британії.

Финен

Малий Белт. — Остров Финен. — Приятель дітей, Андерзен. — Торг у неділю. — Корабель на Великому Белті. — Данські жінки.

На дворі ясно, тепло, воздух чистий, вода соняшна, ясна. Нема спеки. Кажуть, що тут нема горячого літа, але й нема остроїзими. Море... По півгодинній плавбі ми вже на острові Финен, у місті Стріб.

Терен нічим не відріжнюється від ютляндського; також декуди хвилюється, підвищується, але не до тої висоти, що Ютляндія. Найвищі піднесення не переступають 130 м. Багато буракових плянтацій. Часом переїздимо невеликий ліс — чатинний чи листовий. Особливо гарний краєвид, коли перетинаємо пасмо горбів, що тягнеться з полудня до старого міста Одензе (50.000 мешканців), столиці острову Финен і фйорду тої назви. Це історичне данське місто. Воно має готицьку катедру св. Кнуда з XI. століття, в якої підземеллях спочиває трьох королів з королевими. Там є теж цікавий музей „північних старинностей". А найважніше для теперішних Данців, що тут родився той Ганс Христіян Андерзен, якого безсмертні казки

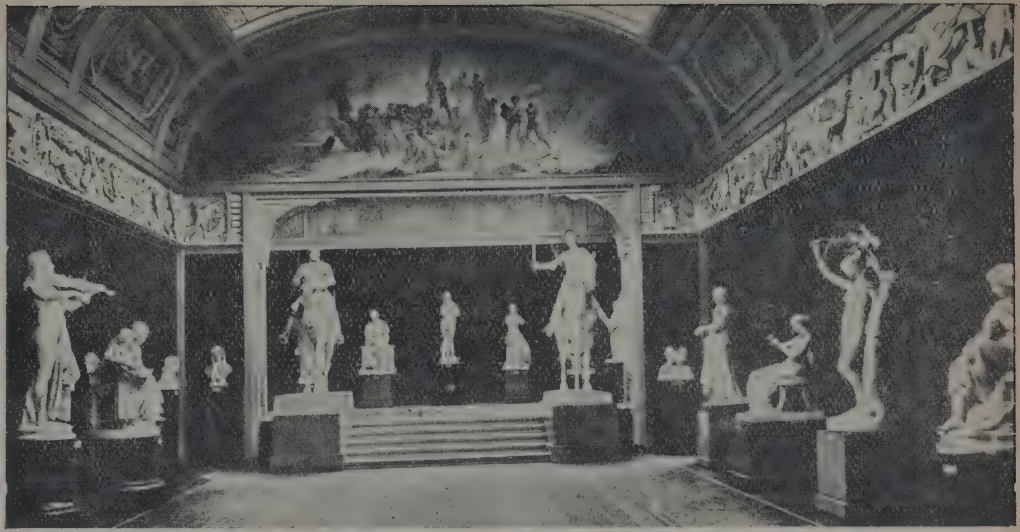

Вхід до гліптотеку в Копенгазі.

не дають заснути навіть українським дітям. Тут є його бронзовий памятник, тут є і памятковий музей.

На чужині мені вже нераз доводилося оглядати окремий музей з памятками по славних людях. У нас цього нема. Якщо є які памятки, їх дають у нас до загальних музеїв, де вони губляться серед численних предметів і зовсім не можуть викликати пієтизму до свого великого власника чи творця.

За містом, коло Одензе я оглядав зі здивуванням торговлю на худобу — в неділю. Великого росту худоба поприпинана до поручча. Свині й вівці в інших частинах торговиці прикрашеної навкруги хоругвками. Увихається багато народу святочно прибраного. Одні, ще доїздять — то автами, то „колесами" по гладких асфальтованих дорогах. Кажуть, що в буддень нема часу ходити по торгах. „Що край, то обичай"...

На другому березі острова Финен красується невеличке, але гарне місто Ніборг зі своїм замком. Тут треба знов поспішно висідати з поїзду й приміщуватися на кораблі, що має перевести нас через Великий Белт на остров Зеляндію.

Тим разом їдемо довше кораблем, бо поверх години. У воді така маса кругленьких синяво-прозорих медуз з чотиролистною конюшинкою на верху, що я зразу взяв їх за якісь морські ростини. Вони пливуть страшенно скоро, а филя від корабля відкидає їх защораз. Вода така чиста, що десь у далекій глибині видно багато якихсь зелених

тварин, чи водоростів. Чайки тут такі освоєні з людьми, що в літі їдять з руки, якщо їм наставити з покладу кусник булки.

На покладі корабля й салях глота усе тиснеться до буфету. І я йду туди, бо від ранішного легкого сніданку вже цигани ввижаються. Цеж уже пята година по полудні. Подають до кави дріжджеве печиво. Ага, цю форму знаю. В Америці подають також „danish pastry" (данські тісточка), але там лише форма данська. Тут вони мають крім форми ще й якість і смак.

Я ще успів вийти на палубу корабля й придивитися уборам данських селянок: широкі спідниці й білі збирані, на твердо крохмалені, чипки на голові з гафтом Здебільша темні одяги, майже чорні, або таки чорні. Тому сільські жінки скидаються трохи на монахинь.

Показуються численні форти висунені на морський пролив і вже заїздимо до Зеляндії. В одному місці її беріг дещо вищий. Зрештою — прибережні доми якби у воді. Зпоміж ясних дімків — вистрілює червона церковна вежа й зелена вежа ратуша міста Керзер, де кораблі стоять на якорі.

З цього надбережного міста перетинає залізниця цілий острів, щоби дістатися до столиці данських королів і данської землі, до Копенгаги, яка своєю більшою частиною положена на східньому березі острова.

Зеляндія

Береги Зеляндії. — Полоса Зеляндії. — Данські історичні місця. — Характер данського міста.

Зеляндія, цей веселий край, це немов завязок, основа цілої Данії, а радше її історії. Тут повно історичних місць. Їдемо рівною полосою, якби нашим Поділлям. Тільки на Поділлі вичувається, що їдемо високорівнею, а тут вичуваємо, що це низ.

За яку годину — місто Соре (Sorö), де в церкві абацтва стоїть гріб епископа Абса-

Катедра в Роскільд
(Зеляндія)

лона, основника Копенгаги. Лежить там похований також Людвик Гольберг (Holberg), батько данської драми.

А тут недалеко починається околиця, якої міста сягають до казкових часів. Це Рінгстед і Роскільде. Серед лісистої околиці простягається невеличке старе місточко Рінгстед (6 000 мешканців) з церквою св. Венедикта з 12. століття, в якій найшов свій спочинок король Вальдемар Великий та інші данські володарі. Над фйордом Роскільде лежить місто тої назви з замітною старою прегарною катедрою з двома дуже струнками вежами, які як остро затесані шпиці (76 м.) сягають висоти вежі Волоської церкви у Львові. В тій церкві, спочивають мощі, якої сотки данських високозаслужених громадян.

А цей північно—східний куток Зеляндії, це також сторінка минулого й сучасного Данії. Місто Гілєред на годину їзди від Копенгаги, величається недалеким замком, Фредеріксборг, що чваниться своїм основником Христіяном IV. (XVII. ст.), від часу якого коронувалися тут данські королі. Хто хоче пізнати данську історію й культуру, тому треба буде оглянути пребогатий національно історичний музей цього замку. Недалеко від королівського замку є славна „вища школа“ для народу.

На найдальшій північно-східній кінчині Зеляндії лежить місто Гельзінгер з міжнародньою школою по системі Грундвіка, а зараз коло нього Кронберг із замком збудованим колись для оборони проти піратів. Як над північним берегом Ютляндії Скаген, так і в цьому кутку Зеляндії місточко Фреденсборг є пречудною резеденцією королівської роди-

ни. Недалеко відти в прегарній околиці „людовий університет".

Але міст у Данії загалом не багато; навіть нема сотки (менше, як у Галичині), І невеликі вони: поза Копенгагою заледви два з них мають поверх 50,000 мешканців. В інших краях Европи зосередилося по містах велике число жидівського населення. В Данії по містах — заледви яких 250 душ Жидів. Їх число по селах також не перевищає 400 душ загалом на цілу Данію. В одній Копенгазі є їх більше, бо около 6.000 душ.

Основи данського добробуту.

Товариш дороги. — Чи я Американець? — Що знають про Україну. — Скооперованє життя. — Як у Данії та в нас.

Поспішний поїзд швидко несеться рівнинами Зеляндії. В переділі вагону сидить проти мене огрядний пастор з русявим волоссям з гладким лицем. Він приглядається крадьки на мої клунки з поналіплюваними готелевими реклямами й певно догадується, що я чужинець. Маю враження, що він радби дізнатися, на якій мові можна би зі мною розговоритися. Я теж не знаю, чи поза данською мовою він говорить іншою. Цікаве: в Голяндії я мало стрічав таких, які не говорилиби або по німецьки, або по англійськи. Ще на Ютляндії, особливо полудневій можна стрінути часто таких, що говорять по німецьки. Виймаю ніби необачно англійську книжку й бачу, що пастор зрезиґновано від-

вернувся до вікна. Я тоді цю ніби ховаю й переглядаю німецьку. Побачив це пастор і не втерпів, зараз заговорив до мене по німецьки.

— Ви здається чужий у нашій Данії..

— Так, хоч почуваюся тут дуже добре, кажу щиро.

— Мене зацікавили картки на ваших клунках. Цього року мало в нас туристів. Кріза, говорить пастор.

— Ви здається Американець, бо бачу американські корабельні наліпки, а на Англійця чи Німця ви не виглядаєте, — лепетав швидко балакливий пастор.

— Я Українець; чи чули вже про таких?

— Як не чув, говорить пастор здивовано, але самопевно. Тепер завжди стільки пишеться і говориться про цей нарід. В їхньому краю заводиться електрифікацію, а знов десь там недавно дуже їх збиткували. Чи це з тих Українців?

— Так, з тих, — відповідаю — збентежений і мені здається, що я мусів по вуха запалениті від останньої замітки данського пастора.

— Горячо сьогодні,—кажу. щоб змінити його увагу й звести розмову в інший бік.

— На Зеляндії дещо тепліше, Тут, як бачите, навіть жнива вже в повному ході, а де інде збіжжа ще зелене.

— Виглядає багатий ваш край, замічаю.

— Працюємо, що можемо. Колись було гірше. Тепер уже лекше. Бачите, культура,

улекшення. Нарід порозумів силу лучности. Деінде держава намагається двигнути нарід. В нас підноситься нарід сам, кооперацією. Деінде — чуємо — є кооперативні закони. В нас їх нема й не треба. Чи у вас є теж кооперація?

— Є, відповідаю. Навіть доволі поширена, головно на селі. Якіж роди кооперації є у вас?

— В нас усе життя скоопероване, каже пастор. Але головні царини кооперації це молочарство, в новіших часах повстали фабрики кондензованого молока, різництво, а навіть цукроварство. От бачите цей комин, що там ген червоніє. Це велика молочарська фабрика. Більша часть наших молочарень це такі фабрики. Вони перероблюють місячно біля 10 тисяч тон масла.

— Деж у вас стільки коров пасеться? Прецінь не маєте так багато пасовиск, завважую здивований.

— Річ не в самій скількости худоби. В нас держать передівсім молочні корови, а одна молочарня має коло тисячу коров.

Коли так, думаю собі. то певно, що тут будуть зиски більші, як у нас, бо дешевша адміністрація. Добре робить наша кооперативна централя, що натискає на творення „районових" молочарень.

У дальшій розмові розказав мені мій співрозмовник про те, що ¾ різниць свиней це кооперативні різні, які бють річно понад 100 тисяч штук. Тільки цукроварства ще не опанувала кооперація, бо є заледви одна коо-

Копенгага —Престольна саля у старому королівському замку.

ративна цукроварня. Я слухав, як справжню казку, коли він розказував мені, як тут всі зацікавлені в зисках цукроварні; бо плянтатор одержує крім ціни на буряки (яку собі самі плянтатори назначують у своїй організації) більше, як половину зиску фабрики, а робітник до 20 проц. зиску від того господаря, в якого робив. Він оповідав мені, як усі роди кооперації повязані зі собою, як вони злучені та, яку високу частину данського вивозу становлять кооперативні продукти, а все те представив мені так живо, пластично й цікаво, що я хоч як хотів найтися вже в Копангазі, то все таки щиро жалів, що моя дорога тимчасом покінчена.

Довгий час в мене заєдно повертала думка: коли ми вийдемо з дрібного крамарства навчимося цінити час, а не тільки саме молоко, здобудемося на облекшені способи праці. Коли наберемо до себе довіря й, коли на нього заслужимо,.. Коли то вже в нас буде електрика по селах! А то по містах усякі магістрати так поводяться, якби ласку робили, що доставляють відборцям цю чудесну силу...

Копенгага.

Початки. — Морацький дух. — Зязок з морем — Вид з вежі. — Церква з різьбою Торвальдзена. — Гліптотек. — Ратуш. — Парлямент. — Розенборг. — Гвардія. — Амалієнборг. — Тіволі. — Надворний співак.

На проїзді світового шляху, де Балтійське море вузьким (біля 20 км) проливом, Сундом лучиться з заливом Категат, була в XI. сто-

літті мала рибацька оселя, що називалася „Гавн" („Havn"—Hafen, по нашому – пристань). Не один раз приймало це гніздо відвідини вікінгів, морських розбишаків. Тоді то геній данського народу натхнув одного з найвизначнійших провідників, епископа Абсальона, й він побудував тут на березі оборонний замок. Навкруги того укріплення почало зростати торговельне й портове місто Кебенгавн (Köbenhavn), сьогонішна Копенгага (по нашому). В 1445 р. вона стала столицею краю. Не знати, в якій саме скількості причалювали до Копенгаги чужі мореплавці по збудуванні оборонного замку; досить, що від тої пори місто постійно зростало, а корабельний рух ставав живіщий.

Сьогодні місто має з приналежними громадами 800 000 мешканців, а до порту причалює річно 15.000 кораблів з 5 міліонами тонажу.

Як могла виглядати тодішня Копенгага, можна собі уявити оглянувши напроти неї положене на острові Амагер маленьке рибацьке місточко Драгер (Dragör): вузенькі вулички, низькі дімки, що тепер хиляться до упадку й дожидають присуду невмолимости — їх треба змести, щоби стало місця на нові доцільні й гарні. Бо це не Львів, щоби посеред вулиці стояли дімки, чи городи, хочби ті городи були навіть і з квіттям.

Тепер розростається Копенгага тільки здовж морського берега. Останні її кінчини добігають аж до Гельзінгеру, але не на захід; там суша, рільничий край. А Копенгага

живе — морем. Її творили моряки, їх окрилює місто й сьогодні. Тут живуть слідники морських бувальців; чи той хлопець, що йде з роботи, хитаючися на боки, чи той керманич авта, який вправною рукою кермує своєю машиною по тісних рухливих вуличках, чи ті хлопчиська, що бігають по вулицях, чи той, що молоко розвозить — в лиці кожного з них пробивається морський дух — спокій, певність і рішучість.

Мешканці Копенгаги дещо згори дивляться на селян. Недалеко від міста на захід тягнеться мале село Гедегузене (Hedehusene). Коли копенгазцеві якась справа не вдається, він каже, що вона тягне до Гедегузене, т. зн. вона кінчиться там, де для моряка нема права. Але й селянин багато дав для Копенгаги: університет, музей, торговельні палати, академію словом — усе те, що прелставляє собою культуру. Одначе Данія не стратила би своєї культури, якби ці університети, музеї, академії перенести в глубину краю. І Копенгага істнувала би без тих символів культури. Але, якщоб перенести фльоту відти до Гельзінгера й замкнути Сунд, — доля Копенгаги була би припечатана. Сьогодні це місто є збором величавих будівель, широких довгих алєй і бульварів, зелених площ і збором ріжнородного мистецтва. А вже різьби така велика кількість в порівнанні з величиною міста, що недаром називають Копенгагу „Атенами півночі".

В центрі міста стоїть будинок університету, що має свій початок ще в 1479 р.

Нову часть збудував король Фридрих VI. і дав на ній напис „coelestem adspecit lucem". Здовж фронтової стіни стоять погруддя данських учених.

Прегарна „Кришталева алєя" веде від університету до церкви св. Тройці з доволі високою круглою вежею, де була колись астрономічна оглядальня (обсерваторія). Сьогодні там високо, в обширній вежі, музей давної астрономії з її поодиноким приладдям та картами первісного поняття про світ. Замітне, що на вежу не йдеться сходами, але широкою шрубовато веденою дорогою з цегли вкладаної гранею до гори. Переказ говорить, що цар Петро Великий виїхав був на цю вежу кіньми й бричкою. Чи виїхав був дійсно — не знаю, але що легко можна це зробити — в цьому нема сумніву. На вежі є й сьогодня оглядальна вежа. Щойно відти можна гаразд упевнитися, яке чарівне положення міста. Лише західним крайчиком заходить на сушу. Решта — виглядає немов остров; навкруги море. Ген-ген, далеко на сході, темніша черточка. Це вже шведське надбережне місто Мальме (Malmö) віддалене від Копенгаги на 16 англ. миль.

Вежа пристосована до оглядин. По ріжних видних місцях висять таблички з рисунками обрисів визначніших будівель. Глядач відразу знає, що стоїть перед ним.

З поміж цілої маси будинків вистрілюють у хмари гострі, старі вежі данських церков. Недалеко відти катедра з чотиростінною дуже звичайною вежею з низьким даш-

ком, з якої годинник видзвонює поважну мельодію вікінгів. То церква Пр. Богородиці

Копенгага. — Нутро катедри (For Frue Kirke) з різьбами Торвальдзена.

з фундаментами, які — кажуть — стояли вже за Абсальона. Саму церкву знищили

англійські стрільна в часі бомбардації 1807р. Щойно в 22 роки її знов відбудували в грецькому ренесансі. Великанське склепіння середньої частини уложене немов з самих деревляних скринок, розмальованих ріжнородними красками. Але головна вартість тієї церкви, це статуї природної величини з білого мармору — Ісуса й 12 апостолів, долота найбільшого данського мистця, Бартля Торвальдзена. Трохи наперед гостра висока вежа ратуша й церква св. Патерика Тутже величавий памятник Абсальона.

Ратуш, це велична будівля у стилі данського ренесансу. Попри чудову будову має ратуш на стінах прегарні алєгорії (здобуття землі, природа Данії) і памятники визначних Данців, між ними доволі ще нових, як Георга Брандеса. На ліво пишний замок Христіяна з високою вежею, що виглядає як густо точена нога від стола, закінчена короною. Там парлямент і будинок адміністрації та королівська бібліотека, в якій я найшов кільканацять українських книжок, головно з мовознавства.

Незвичайно чемний бібліотекар завів мене на моє прохання до відділу чужинних мов і поклав перед мене цілу купу книжкових інвентарних катальогів усякої славянщини. З тих списків я зміркував, що колишні наші предки мали краще зрозуміння про вартість світових бібліотек, як ми — новіші люде. Є там Шахматова-Кримського „Нариси з історії української мови та хрестоматія“, Ал. Павловського „Граматика малорссійско-

го нарєча" (1818), Ів. Вагилевича „Граматика язика малоруского (Львів 1845), Йосифа Лозинського „Gramatyka języka ruskiego" (Перемишль 1846), Karl Wlad. Pichler „Kurzgefasste rusinische Sprachlehre"(Lemberg 1849), Michael Osadca „Gramatyka ruskogo jazyka" (Lemberg 1864 — так записано), Евген Желехівський „Словар" (1886), O. Ogonowski „Chrestomathia staroruska" (Lemberg 1881), П Житецький „Очерк звуковои історії та малорусского наріча" (Київ 1876), Б Грінченко „Словар" 1—4 (Київ 1907, вид. К. Старини) і ще дещо. З новіших – хіба Stephan v. Smal Stockyj und Th. Gartner „Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache" (Wien 1913); Василь Сімович „Praktische Grammatik der ukrainischen Sprache (Wien — Leipzig 1917); С. М. Кульбакін „Український язик" (Харків 1919); Всеволод Ганцов „Діялєктольогічна клясифікація українського говору" (Київ 1923)—і це вже майже все.

Видно, що каталоги складали принагідно наші „землячки". Якої віри й національности, не можна було розізнати.

В парляменті поза самою архітектурою вражають особливо два образи величини на цілу стіну; один представляє міжнародню комісію в справі Шлєзвіга, а другий підписання конституції 1915 р.

Попри мури парляменту тягнеться широкий канал, Фредеріксгольм, якого береги получені величавим марморним мостом. Великі кораблі заходять аж під парлямент. Напроти парляменту, на другому боці кана-

Копенгага. — Похід королівської гвардії на зміну сторожі.

лу великанський національно-етнографічний музей, дещо дальше — славний Новий Карльберг Гліптотек, музей різьби й старинностей, положений при бульварі, на якому просто повно памятників, що зображують данську історію.

Від Розенборгу на ліво з музеєм королівських памяток, є інший музей — Торвальдзена, з круглою низькою банею, як палата мистецтва в Гамбурзі і королівський театр з подовгастим круглавим дахом, ніби „reprezantaćni dom" у Празі. Від нього ліворуч великанська церква св. Фридриха звана мармороною церквою від того, що стіни виложені ріжноколірним мармором. Ця церква будована на зразок церкви св. Петра в Римі, й тільки на кілька стіп вужча від неї. Посуваюся дальше на ліво й бачу прегарну ренесансову будівлю з трьома вежами й копулами, дуже схожу на українську церкву. Це т. зв. Розенборг. Колись королівська палата, а тепер музей. Дальше від нього цитаделя обведена каналом із зеленою водою, по якій пливають лебеді, а недалеко відти Амаліенборг — королівська палата. Саме тепер, у полудне, йде відти королівська гвардія в ясносиніх штанах і темносиніх кабатах, з білими пасами навхрест, у великанських футряних шапках. Вона звертає на себе увагу, бо попереду йде „музика", що складається з одної пискливої сопілки, яка грає при супроводі одного барабана. В далечині сіріє нова астрономічна оглядальня, ботанічний город, державний музей мистецтва,

численні величаві лічниці, фабрики й крематорія. Вигладає так, немовби було дві Копенгаґи: стара й нова, але все змішане, хоч одна від другої різько інша. Надалеко гарного залізничого двірця забавовий парк— Тіволі з ріжнородними дивами, між іншим, з головним павільоном у мавpийському стилі, в ночі прегарно освітленим. Коло нього водограї такої краси, якої не багато в світі. Принагідно мені вдалося почути в концертовій салі того павільону симфонічну орхестру й надворного королівського співака Лявреда Мельхіора, любимця копенгаґської публики. Не знаю, який там він був колись, але сьогодні я не міняв би за нього нашого Голинського, хоч Мельхіор обвішаний орденами від шиї по пояс.

Поворот.

Фальстер. — Жарти моря.

Прийшла пора розпрощатися з Копенгаґою й Данією. Просто поїздом їду через острів Фальстер до Німеччини. З останньої кінчини Зеляндії, з місточка Маснеде, переїжджає наш поїзд на кораблі до міста Ореговед на Фальстері. На полудні Фальстера біжить залізниця понад самий західний беріг острова, відділеного від сусідного острова Лялянд вузькою морською смужкою. Великанські плянтації буряків, сягають аж до морської води. В місті Гейздер вїздить наш поїзд ще останій раз на парохід, який перевозить нас на беріг Німеччини, до Варне-

мінде. Немов на закінчення, на скріплення вражінь показало нам море в любецькому заливі те, що воно вміє.

Було тепле, ясне полудне. Сріблиста вода вилискувалася до сонішних промінів, що купалися в ній. Нічого не прочуваючи ми зайшли в їдальню й засіли при невеликому столі: дві Шведки високі ясноволосі, Англієць, я і двох японських елєґантів. Не довше, як пів години трівало й ми були по обіді. Ми вийшли на двір, але день — як не той став. Краска неба злилася з краскою води. Дунув вихор і пустився густий дощ. Пароходом почало сіпати й кидати. Густий дощ заливав поміст. Моряки поквапно стягали полотна, що творили стелю над чердаком. Всюди помітний рух. Подорожні скрилися до сальону, щоб не мокнути. Тільки нас кількох стануло під затишнішу стіну й приглядалося бурі. — Цеж уже буде беріг — найбільше за нової пів години. От уже й засірів перед нами, вже видно морську ліхтарню, вже показується типічний німецький ратуш і купальний павільон. Деякі очайдухи купаються при березі. Їм усе одно: дощ не мокріший від морської води.

Виходимо. При фіртці покладу стоїть капітан корабля зі зажуреним обличчам та оповідає, як пів години тому затонув німецький шкільний корабель, „Ніоба".

— Де?

— Дві милі від того місця, в котрому ми постягали полотна.

Здається кожному з нас пішов мороз поза скіру. Морю нічого не сталося. Хвиля успокоїться й воно дальше буде веселе й усміхнене. Але від його жартів пропало життя кількох десятків молодих Німців.

А всеж таки — це море дає прибережним народам не тільки красу, але й пожиток, відчинює вікно в широкий світ.

А що з нашим морем?...

ЗМІСТ:

стор.

В країні води 3

Голяндія та її минуле . . . 5
В дорозі до Голяндії . . . 12
Земля й нарід 14
Амстердам 25
Гага 27
Ротердам 33

Край Вікінгів 37

Данія 39
Ютляндія 39
Фінен 46
Зеляндія 50
Основи данського добробуту . . 52
Копенгага 56
Поворот 65